

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Ezredváltó, sűrű évek¹

Nagy Gáspár költői világában mindig is fontos szerepe volt az időnek. A különleges etikai érzékenységgel és felelősséggel megáldott költőt gyakran készítette számvetésre egy-egy nevezetes évforduló – elődöké, költőtársaké és történelmünk sebeié egyaránt. Élő kortársait gyakran köszönti nevezetes évfordulójukon játékos és komoly versekkel. Elődeinek és halott kortársainak egy-egy évfordulója gyakran készíti szembesülésre, számvetésre. Az sem véletlen, hogy nevezetes rendszerváltó verseit is évfordulók táján vetette papírra. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című versét Nagy Imre kivégzésének huszonötödik évfordulója ihlette, A Fiú naplójából dátuma pedig a forradalom huszonötödik és harmincadik évfordulójához kapcsolódik. 1968 kerek évfordulói is gyakran ösztönzik számvetésre, mérlegelésre, számonkérésre.

A keresztény nevelésnek mindenkor fontos eleme volt a „lelkiismeretvizsgálat”, a személyiség belső számadása viselt dolgairól. Ez a lelkiesség kapcsolódott össze a kultúra által ritussá emelt évfordulós számvetésekkel. A társadalmi gondokkal, problémákkal, törekvésekkel telített magyar költészetben az évfordulók mindig a megszólított művész által képviselt eszmék, törekvések sorsával való szembesülés alkalmai is. Ugyanígy telítődtek eszmékkel a gyászversek, siratók, búcsúztatók is. Az emlékezéshez, mérlegelő, tűnődő számvetéshez igen nagy érzékenységgel rendelkező költő számára különleges kihívás volt az ezredforduló. Ez az ezredforduló a keresztény magyar állam fennállásának ezer esztendejét is jelentette. A magyarság sorskérdéseivel összeforrott költői személyiségben tehát az ezredforduló különleges számadás alkalmá lett. Ehhez hozzájárult még az is, hogy személyesen is egyre jobban szembesülnie kell az idő múlásával. Erre figyelmeztette őt az ötvenedik születésnapja 1999-ben, de annak érzékelése is, hogy egyre szűkül immár a személyes lét tere. Egyre nagyobb belső szükség a személyes létről való számadás is. Sokféle oka van tehát annak, hogy Nagy Gáspár a *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötet után az 1998 márciusától 2003 márciusáig írt kereken száz versét *Ezredváltó, sűrű évek* címmel foglalta kötetbe. Ezt a kötetet ennek az öt esztendőnek a lírai naplójaként olvashatjuk. A verseket most éppúgy nem építette ciklusokba, mint az 1993-as év lírai naplóját tartalmazó *Fölös ébrenlétem* kötetben. Keletkezésük sorrendjében helyezte egymás mellé a száz új verset. A versvilág fő koordinátái így is tisztán megmutatkoznak. Emellett a költőnek „szerencséje” volt ezzel az ötlettel, mert a naplószerűen

¹ Részlet egy készülő monográfiából.

Széphalom Könyvműhely
 Budapest, 2003
 195 oldal, 1900 Ft

egymás után sorolt verseket így is emblematikus darabbal nyithatta. Az 1998. március 15. dátumot viselő *Valahol örökké* ugyanis úgy áll ennek a kötetnek az élén, mint több kötetében a kiemelt mottóvers. Besugározza az egész versvilágot, a szabadság értéke mellett tesz tanúságot:

*Valahol mindig eltűnik
valahol mindig megtalálják
valahol mindig temetik
valahol mindig exhumálják*

és

*örökké nekünk szegezik
örökké fényes ellenpélda
örökké rajtunk keresik
örökké mégis bennem él ma!*

Az *Ezredváltó, sűrű évek* kötet eszmei tengelyében két nagy kompozíció áll. Mindkettő azt tanúsítja – a keresztény magyar állam ezredik évfordulójától ihletetten –, hogy a magyar történelemben hatalmas megtartó és ösztönző emberi magatartás-értékek vannak. Eme értékek tudatosításának, az új idő követelményei szerint való továbbvitelének, továbbéltetésének az igénye motiválta ezt a két kompozíciót. Pannonhalmi diák korában Nagy Gáspár gyakran ministrált a Géza fejedelem által alapított kápolnában. Pannonhalmán a falak is megőrizték a kereszténység felvételének és az államalapítás korának emlékét. Bencés diákként Nagy Gáspár is gyakran kirándult Bakonybélbe. „A krónikák szerint Gellért püspök több évig itt remetéskedett és imádkozott a térítések után még sokáig (máig!) pogánykodó magyarokért.”² Ezek a gyermekkori történelmi és tájélmények is segítettek őt abban, hogy két nagy verskompozíciójában számot vessen a keresztény magyarság ezer esztendejének kezdeti időszakával, s mára nézve is eleven tanulságokat hozzon a múltból.

A *Symphonia Ungarorum* – Szokolay Sándor milleniumi szimfóniájának szövegekönyve – első tétele alapszavak szigorúan megkomponált gyorsuló váltakozásával sugallatosan érzékelteti a vándorló nomád magyarság elemi létküzdelmét. Majd a második tételtől kezdődően a Szent István-i hit otthonteremtő, összefogó ereje jelenik meg és bontakozik ki. A Szent Gellért legenda utalásos megidézése teljesíti ki ezt képet: összekapcsolódik az „ora et labora!” és az „őrlető köveknek / pentatóniája”. Az ötödik tétel zaklató mai kérdéseket tesz az egykori idillhez, előre jelezve a hatodik tételtől megjelenő veszedelmeket, ellenségeskedést, történelmünk sok-sok külső és belső baját. Majd a hetedik versszakból biztosságot, nyugalmat árasztva szólal meg a történelmi tapasztalatból nyert erő, az a tudat, hogy tengernyi veszedelem ellenére „megállt és megmaradt” ez a nép. Három strófa élén is ismétlődik ez a sor (némi variációval). Ez a jelzésszerűen, mégis nyomatékosan fölidézett történelmi tett az újrakezdés lehetőségét és szükségét sugallja:

² Nagy Gáspár válasza az Új Horizont Sorsunk és jellemünk című körkérdésére. Kortársak kötődésről, közérzetről, magyar jövőképről. Új Horizont, 2000. 4. 91.

*Hódítók hordája
tovatúnt szétomolt
élő lett itt újra
a rejtező a holt
felizzó reményünk
jövőket ostromolt!*

Az a mába érő üzenete ennek a kompozíciónak, hogy a legmélyebb állapotból is föl tudott emelkedni ez a nép, van tehát esély a megváltásra csak hit és jellem kell hozzá. „Egy eleink emlékezte által önfaggató oratórikus-szimfóniában vágytunk a múlton és jelenen át a jövőbe irányítani okulni vágyó figyelmünket!”³ – írta Szokolay Sándor a költő és zeneszerző közös szándékáról. Ez a szándék tökéletesen megvalósult a közös műben, mely a keresztény magyar állam fennállásának ezredik évfordulója tiszteletére 2000. január 3-án hangzott el a Magyar Állami Operaház ünnepi hangversenyén.

Szokolay Sándor azért kérte meg Nagy Gáspárt a szöveggönyv írására, mert megragadta őt az, hogy „művészete minden összetevője, belső és külső világának teljes egyensúlya HARMONIKUS RENDBEN EL! Erre a „rendre” lenne szüksége egész rendezhetetlen világunknak.”⁴ Szokolay Sándor azt is észrevette, hogy e kompozícióban Nagy Gáspár költői megérzései „a sorsszerű súlyos összefüggések múltján-jelenén át a jövőbe-világító jelenségek történelemmé váló törvényeit” a bizonyíthatóságnál jobban felismerik. Mindemellett rokonszenves volt számára az a vakmerőség is, amellyel Nagy Gáspár mindenkor élesre állította verseit.⁵

„A szűkszavú, balladisztikus, sokat sejtető, keveset kimondó szöveg nem történetírás, melynek követhető cselekménye lenne, mégis benne van szinte egész történelmünk. A látszólag lazán kapcsolódó sorokat képi utalások, rejtett összefüggések fűzik szerves egységbe”⁶ – írta a *Symphonia Ungarorum*-ról Eősze László. Nagy Gáspár pedig így vallott művészi szándékáról: „Szerettem volna elmondani, mit jelent nekem Szent István műve, amelyről pátosz és elfogultság nélkül megállapítható: a fennmaradásunkat alapozta meg.”⁷

A *Symphonia Ungarorum* ikerpárja, a König Róbertnek ajánlott, az ő műveitől ihletett tizenkét részes kompozíció, a *Hullámzó vizeken kereszt* szintén történelmi számvetés. Lírai szituációja szerint a helyét nem találó költőt a grafikus történelmünket idéző képei segítik ahhoz, hogy múltunk példáiból merítsen hitet és erőt. A magyar múlt képsorai a felidézés, megjelenítés és az értelmező, sugalló reflexió egységében jelennek meg a kompozícióban. Költői tanúságtétel ez a mű a kereszténység magyarsá-

³ Szokolay Sándor nyilatkozata. In: Ünnepi nyitóhangverseny 2000. január 3. Magyar Állami Operaház. Műsorfüzet, 3.

⁴ Szokolay Sándor: Nagy Gáspár hűségéről. Laudáció Költőnkéről Nemzeti Társaskörünk Hűség-díjának átadására. Kézirat. Sopron, 2001. márciusában

⁵ uo.

⁶ Eősze László: Szokolay Sándor (1931) *Symphonia Ungarorum* (Op. 147.) – Szent István és Szent Gellért emlékezte – Nagy Gáspár versciklusára nagy zenekarra, szoprán- és basszus-szólóra, orgonára, vegyeskarra és gyermekkarra. In: Ünnepi nyitóhangverseny 2000. január 3. Magyar Állami Operaház (Műsorfüzet), 8.

⁷ Költő a millennium küszöbén. Nagy Gáspár a diktatúra tiltásairól, a demokrácia csapdájáról és a jövőről. Osztovits Ágnes. Magyar Nemzet, 1999. december 31. péntek. 5.

got megtartó értékéről. A történelmi tényekből építkező bizalom és biztatás verse. A sugallatos történelem-idézés arra is fényt vet, hogy Nagy Gáspár költői világának minden időben „egyenes testtartás”-a gazdag kulturális és történelmi erőforrásokkal rendelkezik. A megidézett történelemben az ellenségek tömegei ellenére megtartotta ezt a népet hite és a szabadságáért cselekvő áldozatkészsége, a keresztény hit és a magyar virtus összekapcsolása:

*Jégre csúsztunk jégre tettek
bűneinkért hányszor dúltak
országot hatalmas Isten
tatár török s más hadurak
akik hitték szabad préda
s könnyű vágta a jég hátán
míg megriadt ez a néha
nádiban susogó nép árván
de akkor még a hínárból
is előjött a magyar virtus
balként hallgató halakból
fölcsozogott Jézus Krisztus
kereszt került vízre jégre
ahogyan a lobogókra
szent királyok büszke népe
sújt a betolakodókra.*

Azt nyilatkozta a költő, hogy ezt a verset König Robert grafikus „muzsikálta” ki belőle csodálatos linómetszeteivel. A tizenkét versből és tizenkét linómetszeteiből álló kompozícióból Szentendrén, Vincze László papírmerítő műhelyében és Budapesten, König Róbert grafikus műtermében 50 számozott példányban gyönyörű mappa készült 2000 májusában. A versek Kárpáti Pál fordításában német nyelven is szerepelnek a mappában, melyhez *Vers-kép-költemény* címmel Szokolczay Lajos írt versszerűen tördelt, ihletett, értelmező előszót. Fölidézi a kompozíció világát, a keresztény Magyarország „sok gonddal viselős” történelmét, mely mégis életet, erőt, biztatást jelent a költő és grafikus számára: „Hullámzó vizeken kereszt? Hullámzó vizeken élet!”

A zene és a képzőművészet, tehát a „testvérműzsák ölelésében” ihletődött két nagy kompozícióban Nagy Gáspár egyszerre megrendültséggel és büszkeséggel néz vissza az ezredévre.⁸ Mindkét nagy kompozíciója hitet és erőt hoz a múltból ahhoz, hogy a jelenben is tisztességben helytálló magatartásra ösztönözze az egyént és a közösséget egyaránt. Nagy kompozícióiban „a közös múlt, a sorstörténet megverselésével, a bibliai analógiával megemelt tájélmény felhasználásával az egyént és a nemzetet létösszegző igénnyel olvasztja lelki közösségbe és transzcendentális jelentőségű küldetésbe. A kereszténység és a magyarság megmaradása között szoros összefüggést lát a poéta. Eppen ezért a lelkeség és a szentség magasában szólnak a versek, kiemelve mindenekelőtt az országalapító Szent István alakját.”⁹

⁸ Nagy Gáspár válasza az Új Horizont Sorsunk és jellemünk című körkérdésére. Kortársak kötődésről, közérzetről, magyar jövőképről. Új Horizont, 2000. 4. 91.

⁹ Papp Endre: Dac és remény. Nagy Gáspár: Ezredváltó, sűrű évek (Száz vers 1998 márciusától – 2003 márciusáig). Bárka, 2003. 4. 129–130.

E két nagy kompozícióhoz szorosan kapcsolódnak a kötet portréversei. Gyász és évforduló egyaránt alkalom Nagy Gáspár számára arra, hogy a Szent István-i mű érték-tartományait a későbbi időkben is gazdagítsa a magyarság újabb értékeinek a nemzeti tudatba emelésével.

Költői személyiségének kezdettől fogva fontos vonása volt a szellemi, baráti kapcsolatok ápolása, megbecsülése, az értékeket számon tartó, azok legkülönbébb változatait értő figyelem. Szemléletében a nemzeti önismeret létfontosságú értéke a közös-ségnek. *László Gyula halálhírére* című verse ezért avatja szentté „Erdély nagy fiát / magyarok minden tudóját”. Megidézve-sírató portréi – Czine Mihályról, Kiss Ferencről, Fodor Andrásról, Kannás Alajosról, Sinkovits Imréről, Zbigniew Herbertről – a vers dikciójába menekítik a karaktert, így őrzik meg (*Reménység jegenyéje, Kiss Ferenc fej-fájára, El kellett mennem Lisszabonba, Láthatatlan kőre vésem, Színész a magasból, Zbigniew Herbert emlékére*).

A *Czine Mihálynak odaát*ra küldött *Reménység jegenyéje* szinte életre idézi a keserű-ségből is mindig közösségi életakaratot, reményt kibontakoztató, közösségragasztó személyiséget.

A *Láthatatlan kőre vésem...* című vers ajánlása megnevezi az ihlet forrását: *Kannás Alajos emlékének, aki a forradalom után a Kormos kövek versciklusával őrizte '56 tiszta eszméit és oszthatatlanságát*. A személy és a történelem összekapcsolódik Nagy Gáspár gyászverseiben, hiszen emberi kapcsolatai eszmei értelemben is gazdagok. Kannás Alajos személye neki a forradalmat is jelentette. Kannás Alajos az életét mentve menekült külföldre, s ott ápolta a forradalom emlékét. A vers fölidézi a forradalmat, a menekülést, a nagy színváltásokat, árulásokat, az eseménytelenül eltelt szürke éveket, majd a „nagyneha” már megnyilatkozó ellenvetést, végül a fényes gyásznapot, amikor „a nemzet újra / temethette hőseit s mártír miniszterelnökét”. A vers azonban nem fejeződik be ezzel. Az *Ajánlás és utóirat* Nagy Gáspár 2002-es számvetése 1956 évében:

*tudva bár hogy szavaimnak nem lesz táboruk
de fájó árulások és zajló testvérháborúk
heveny idején kell kimondanom: cáfolhatatlanul
csak a hősöknek és mártírtoknak van igazuk!*

A *Zbigniew Herbert emlékére* című verse a herberti emberi-költői magatartást állítja szembe azokkal az „ezredvégi zsoldosokkal”, akik „a metanyelv tompult köszörű-kövét” hajtják:

*„A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható.
Ami az egész életben számít, az a jellem.”
Tanulom ezt Magától nemes úr holtában is
ahogy élteben a testtartás bátor egyenesét*

Többször idézi Nagy Gáspár verseiben és interjúiban, esszéiben ezeket a herberti gondolatokat a jellemről és az egyenes testtartásról. A *Zbigniew Herbert emlékére* a történelemben felelősen cselekvő értelmiségi magatartást emeli példává. Szétválaszthatatlan ebben a magatartásban a tett és a szó. Csodálattal említi azt, hogy Herbert bátran magához ölelte „a statáriális időkben s azután is / Róma püspökét és a gdanski villany-szerelőt / meg az ostromlott várost”. Mások „ördögien szökdécselnek a meggyalázott díjak / hamis grádicsán a nobeli bugyrok magasába”. Herbert elsőként szólt versben a magyar forradalom mellett, aztán pedig „a hófehér szép márványarcú költőt gyászolta

verssel”.¹⁰ A herberti példa arra bizonyosság Nagy Gáspár számára, „hogy a halál mindent elrendező geometriája szerint / a hűség és a jellem párhuzamosai beérik egymást... Amen.”

A siratókat hangulatilag ellenpontozzák a ciklusban a személyiség álomi, képzeleti szféráit is megnyitó, finoman önironikus, finoman erotikus és játékos hangvételű versek (*Illa berek, ha jön egy szép illanó álom; Hózárat nyitogattam, Májusi víg-szomorú nóta az bolond világ sípjára*).

Az új versek többségét az emlékező számvetés ihlette. Erre indították a költőt a kerek évfordulók is.

Három verssel is köszöntötte a hetvenéves Csoóri Sándort. Nagy Gáspár költészetének poétikai gazdagságát is mutatja, hogy mindhárom vers egészen más poétikai karakterű. A *Lángot lapozó* villanófényszerű kétsorosai remekül érzékeltetik azt az ellentétekből teremtett tágasságot, mely oly jellemző Csoóri Sándor (költői) világára:

*Tiltások, nyilak záporában
kint február, de belül nyár van.*

A *Ha majd az utolsó film pereg* műfaji megjelölése szerint „apokrif forgatókönyv-vázlat”. Csoóri Sándor életének képeit hozza elénk ez a „forgatókönyv”, a képekhez azonban „hozzáadja” jellemzésbe foglalt minősítéseit, reflexióit is. Érzékletes jellemzést adja Csoóri különleges nyelvi erejének („könnyű bársonyban, elegáns suhogással lépdél: / szekérutak kaptatóin és metropolisokban edzett nyelv”), „a józsefhegyi szószékről” szóló, józanságra intő illyési intelmeket is fontolgatások nélkül félretoló vakmerőségének, üldöztetésének és fölemelkedésének, haragjának és gyöngédségének, gyászának és gyönyörű szerelmes verseinek, a népet nemzeté magasztalni akaró törekvéseinek. A film-kép-sorok öntörvényűen peregnek, helytállnak önmagukért, de lelki ismeretünkkel szembesítő kérdésekké is válnak.

A *Mikor négy sorát idézem* egy Csoóri-vers gyönyörű négy sorával keretezett vallomás a Csoóri-vers különleges karakteréről és a „hűségében is vakmerően bátor” költőről.

Nagy Gáspár költészetének értékes jellegzetessége az, hogy a legkülönfélébb típusú személyeket tudja bekapcsolni a nemzeti közösség megtartását és erősítését szolgáló értéktartományba. Személyekhez kapcsolódó értéktanúsító vallomásai különlegesen gazdag színeképet adnak. A Szokolay Sándornak ajánlott *A kincsről, ami van*, az önmagunk jobb lehetőségeire eszméltető művészet nemzetmegtartó erejéről vall: „mekkora kincs mikor ének / üzenhet a Mindenségnek!” Az Erdélyi Zsuzsannát köszöntő *Ment Valaki Hegyen át...* archaikus dikciója a szakrális dimenziót is a megfoghatkozott, pusztuló nép megsegítésére fordítja az új évezred küszöbén:

*Imát mondtam s meghallá
Havat küld a Hegy alá*

*Fehér áldást miértünk:
Új évezredbe léptünk!*

¹⁰ Nagy Gáspár itt Zbigniew Herbert Nagy László halálára írt versét említi: *In memoriam Nagy László*. (Kalász Márton fordítása) *Új Írás*, 1979. 1–2. Zbigniew Herbertről és Nagy László Herbert-fordításairól Nagy Gáspár A vers érvényessége. Széjegyzet Cogito Úr testtartásához című esszéjében írt 1986-ban. In: N. G.: Zónaidő, 1995. 41–43.

A Tüskés Tibort köszöntő *Pannónia számadója* is a közösségért cselekvés dicsérő éneke. A dikció a szocialista kultúrpolitika három T-jét idézi föl és semmisíti meg a megbecsülő átértelmezéssel, hiszen a harmadik T-t nem a politikai hatalom, hanem a személyiség minősége adja:

*Néha tiltva
máskor túrve
(de) föladataól
támogatva
meg is védve*

A cselekvő hűségtől, küldetésétől, feladataitól kapott olyan erőt a vers hőse, hogy a politikai hatalom tiltásai sem gátolhatták meg célba ékezését: a számadói magatartás vállalását. E vers lokális utalásai pedig arról is vallanak (sok más Nagy Gáspár-vershez hasonlóan), hogy ebben a költői világban a szülőföld és a vállalt szülőhaza iránti hűség is mindig érték. A dunántúliság, a pannon jelleg azért kap ebben a versben hangsúlyt, mert a kötődés a tájhoz alkotó cselekvést vált ki a személyiségből. Azáltal válik a vers hőse Pannónia számadójává, hogy hűségesen szolgálja a pannon értékeket, a „balatoni / és somogyi / zalai meg / baranyai” sajátosságokat.

Az öreg pap hat évtizedes munkája a „szolgáló pásztor” apoteózisa (*Öreg pap – tű-nődő, esti imája*). Ez a vers a mély hit erejének az érzékeltetése is, hiszen az öreg pap az Istennek köszöni meg azt, hogy fizikai ereje fogytán a lélek erejével segítette szolgálátát. Jelenits István élete munkájára is az Isten adja azt a kegyelmet, hogy „vele az Úr, / a szelíden súlyos szavú van mindig jelen” (*Szelíden súlyos*). A Rónay Lászlónak küldött adventi ének, a *Se út... se félelem...* mély hit kivallása, a hitben talált szövetség megerősítése az evangéliumi példával:

*Mert ő is elindult egyszer
majd egy intésre megállt
a Hely fölött ragyogni
aztán már nincs tovább
se út... se félelem...
csak a szentséges éj öléin
dicsérni a végtelen csodát.*

Simonyi Imre „Krúdy és Márai szellem-öccse”-ként minősül értéknek (*Az utolsó (előtti) szó jogán*).

A Püski-házaspárt szeretettel köszöntő vers a közösségért tevékeny élet jelképévé emeli az idős házaspárt. Azt a fáradhatatlan könyvkiadói munkálkodást értékeli a vers, amelyik az alulso Magyarországot akarta a nemzetbe emelni a szellem erejével, s a nemzeti közösséget az eszmék, gondolatok fényénél akarta boldoguláshoz vezetni a népi irodalom törekvéseinek jegyében (*Mintha csak egy régi versben...*).

Sütő Andrást ötvenedik születésnapján is verssel köszöntötte Nagy Gáspár. A *Bölcsődal Perzsiából* a kegyetlen körülmények között is megőrzött remény verse volt. A *Végvári ének* a hetvenöt éves író szólítja meg. Azt, aki „százfejű sárkányos / szörnyű éjszakákon”, halálos veszedelmekkel szemben is hű maradt szülőföldjéhez és anyanyelvéhez. Sütő András *Erdélyi változatlanágok* címmel adta ki 2001-ben a rendszerváltás utáni publicisztikai írásainak gyűjteményét. Ennek előszavában írta *Az Olvasóhoz*: „Küzdelmünk keservesebb annál, amit Balassi Bálint idejében vívtak. A török hódolt-

ság idején mindenünk odaveszhetett, de lelkünk, nyelvünk, vallásunk, nemzeti mivoltunk a kontyos rablót nem érdekelte. Új hódoltságban mai magyarok személyi-közöségi létének utolsó mentsvárait ostromolják a végeken. Anyanyelvi bástyát, a nemzeti önazonosság tudatának minden védfalát.”¹¹ Végvári létben szólnak meg ebben a könyvben Sütő András írásai az anyanyelv, a nemzetiségi közösség védelmében. Nagy Gáspár ezért ír Sütő Andrásnak *Végvári éneket*. Azt az írót köszönti, aki lehetetlen körülmények közepette is könnyű álmot szeretne: az igazság kimondását vállalja. Magára veszi Erdély sorsát. Ez az ő Nessus-inge, ennek a változatlansága ellen küzd reménytelennek látszó helyzetben is. Ezt a szembenézőt, az erdélyi változatlanságok ellen bátran szót emelő magatartást vonja szakrális fénybe a *Végvári ének*:

NYELVÉBEN AZ ÁLDÁS
NEMZETET VIGASZTAL:
PUSZTAKAMARÁSI
HÓFEHÉR ÚRASZTAL.

Természetes Nagy Gáspár költői világképének ismeretében, hogy a nemzeti felelősségtudat két szellemóriásának, Németh Lászlónak és Illyés Gyulának a születési centenáriuma is számvetésre indította.

Az *Éjszakáimban lámpafényt* Németh László halhatatlan szellemének ajánlotta. Németh László művei olvasásának nagy diákkori élményéről ad számot. A végig olvasott éjszakákon Németh László mondataiból a magyar Génuszt ismerte meg. A világ felfedezésére szólította őt Németh László a „romolhatatlan katedráról”. Azt a szellemiséget érezte meg Németh László írásaiban, amelyik az egyes mondatokon túl, az egész karakterből sugárzik, amelyik a nemzet sorskérdéseit a szellem és erkölcs törvényei szerint vizsgálta mindennel szembenézve, mindennel számot vetve – halhatatlanul. A sűrű szövésű vers zárósorai egyszerre fogalmazzák meg a Németh László-i életmű értékét és az utókor bírálatát: „bár igazán sose halt meg, / de azért jobb és értékesebb utókort remélt!”

Az *Ezredváltó sorok Illyés Gyula epitáfiumához* Illyés szellemi és erkölcsi teljesítményét a honfoglaló Árpád tettehez foghatóan minősíti:

Micsoda hit kellett hozzá
és miféle mély
máig döndülő konok akarat
verte sziklába érvelő cölöpjeit
hogy hírmondónak
a szabad lélek itt
mégis megmaradt.

Azt a konok elszántságot, töretlen küzdelmet becsüli meg az illyési magatartásban, amelyik a legnehezebb nemzetsegítő tettet is végre tudta hajtani: önmagunk fölé tudott emelni bennünket. Németh Lászlónak és Illyés Gyulának egyaránt eltökélt programja volt a magyarság magyarosítása, visszavezetése saját legbensőbb érdekeinek tudatosításához és védelméhez. Erre utal Nagy Gáspár verse elismeréssel: „bizony nem kis trou-

¹¹ Sütő András: Erdélyi változatlanságok. Esszék, cikkek, beszélgetések. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001. 5.

vaille: / magyarban óvni a magyart”. Ma is érvényesíteni szeretné Illyés magatartás-elveit: „a legnagyobb bátorság a remény” – „józsanság a legfőbb hősi állapot”. Az illyési példa azt jelenti Nagy Gáspár számára, hogy a remény és a józsanság összekapcsolásával minden rossz léthelyzetből van kiútja a személyiségnek és a közösségnek egyaránt.

Az *Ezredváltó, sűrű évek* versvilágában ezek az értéktanúsító, magatartás modelleket, eszményeket megmutató versek szinte mozaikszerűen kiegészítik egymást, s együttesen mutatják meg azt, hogy Nagy Gáspár erkölcsi rendje szerint minden időben meg lehetett találni az emberhez méltó magatartás módját – csak erkölcs és jellem kellett hozzá. Ezeknek a verseknek az eszményállító karaktere ezen a ponton érintkezik a kötetet átszövő szakrális éthosszal.

A portréverseknek ezzel a magatartáseszmiényével szemben ebben a kötetben is megjelenik a költészet, a kultúra embernevelő, erkölcsöt tisztító, erősítő, egyéni és nemzeti önismeretet mélyítő hivatását föladó művészi magatartás kemény bírálata is. Ez a poétikai és etikai vita azonban a korábbi kötetekben nagyobb figyelmet kapott. Most, az ezredváltás időszakában a portréversek eszményi magatartásmodelljével szemben egy másik problémakör, egy azokkal ellentétes, negatív modell leleplezésének a törekvése erősödött föl. Nagy Gáspár saját költői világgépének és erkölcsi rendjének törvényei szerint képtelen belenyugodni abba, hogy az egykori árulók és besúgók ma az új korszak hőseiként irányítsák a történelmet. A történelmi igazságtétel elmaradása, a gyilkosok néven nevezésének elmaradása olyan erkölcsi romlás folyamatát jelenti, amelyik hiteltelenné teszi a rendszerváltást, hiteltelenné teszi a szavakat, hiszen mind-egyik szó mást jelent, mint amit mond, ha nincs valóságfedezete. *A vak látnok monológja* nagy színjátéknak látja és láttatja a mai kort. *A vak látnok folytatja a monológot* pedig szinte vég nélkül sorolja a mezcserek, a felejteni-tudás példáit, hiszen „hihetetlenül nagy és távlatos / a mi metamorfózis-kultúránk”. Ezekben a versekben a ironikus és a szarkasztikus hangvétel a költői ítéltkezés legfontosabb eszköze.

Saját ars poeticája és ars vitae-je szerint kellett szembesülnie Nagy Gáspárnak azzal is, hogy a rendszerváltozás után nyilvánvalóvá lett számára is, hogy két évtizeden keresztül minden lépését ügynökök figyelték, minden megnyilvánulását jegyezték és jelentették. Mit lehet ezzel a ténnyel kezdeni? Nagy „metamorfózis-kultúránk” ezt is a szőnyeg alá söpri. Az egykori ügynökök, besúgók és megbízóik még csak erkölcsi megrovást sem kaptak. *Szigorúan titkos álombiztonsági barlangrajz* című nagy kompozíciójában ezzel a nyomasztó erkölcsi problémával vet számot. A vers lírai szituációja szerint valaki, akit a költő nagyon szeret, azt tanácsolja neki, hogy felejtse el örökre a rendőröknek, hírforrásoknak, ügynököknek és titkos megbízottaknak a nevét. Nagy Gáspár úgy adja elő a felejtésre kérő szavakat, hogy közben maga elmondja, hogy mit tettek ezek az emberek övele. „Belső ellenzékinek” és „ellenséges ellenzékinek” minősítették, kihallgatták legszebb éveit (húsz és negyven között), verseit elemezték... A költő már szinte eljátszik a gondolattal, hogy bizony el lehetne ezeket a neveket felejteni, de rögtön kategorikusan elutasítja a felejtés lehetőségét, hiszen érzi, hogy aki őt a felejtésre kéri, s akit ő nagyon szeret, az fél:

*s közben látom rajta
és érzem a hangján hogy fél
pedig a történtek idején
még alig látszott és önfeledten
játszott boldogan élt*

*bizony lehetne is felejteni
de azt hogy ő most fél
– szinte már tőlem is –
ezt mégsem felejthetem
s meg sem bocsáthatom
most már nekik
akik elhozták újra a félelmet*

Nagy Gáspár már pályakezdésekor a félelem nélküli lét költője volt. Érthető tehát, hogy a szabadság idején is megjelenő félelem keserűséggel tölti el és ironikus nagy felsorolásban térképezi fel a besúgó országot, sorra veszi „fátyol-táncuk rendje” szerint az álneves besúgókat a nyugati végektől az alföldi detronizáló város „hírharangozója”-ig. Ekkor megint jön az, akit a költő nagyon szeret, s arra figyelmezteti őt, hogy „ez a múlttal való hálás / már beteges, önveszélyes. Mindez lehet, mondja a költő, ő mégsem hallgathat, hiszen ebben a „szégyen-silóban”:

*(ha álom is) nevek lapulnak mélyen
egészen másképp de olyanok
persze fakó negatívban
akár a 301-es parcellában
nyugvó hősök mártírok
amikor drága '56-os színészeink
sorolták őket ott a téren
hogy beleborzongtunk Istenem
és borzong ő is akit nagyon szeretek*

A két névsor, a besúgóké és a mártíroké mint ok és okozat kapcsolódik össze a versben. Ezt sugallja a párhuzam. Nagy Gáspár törvényei szerint ez az, amit látni kell. A világ így függ össze. Ezért számára megkerülhetetlen memoriter az ügyeletes állam-biztonságiak névsora is. Oket is sorolja abc-rendben. Hatvanegy név. Az utolsó névre (Virág) ironikusan rímeli a költői kérdés: „szóval legyintsek rád elmúlt világ”. Hasonlóan ironikusan vesz elégtételt azzal is a költő, hogy reméli, a jelentésekben az ő nevének betűi is borzolták „a legfőbb ideológusi idegeket”. Majd a néven nevezés által megnyert katarzis hangjaival zárul a Szigorúan titkos álombiztonsági barlangrajz. Ez a lezárás azonban Nagy Gáspár-i módon összetett. Benne van a katarzis, benne van a költőt féltő személy iránti szeretet, mint a versen végigvonuló egyik motívum, de benne van a félelem nélküli lét belső igénye és követelménye is. Ez oldja fel azt az ellentmondást, hogy a szeretet ellenére úgy fogadta meg a felejtésre szólító tanácsot, hogy előbb kibeszélte az igazságot, néven nevezte a tetteseket. Nem bosszút esküdött, csupán a néven nevezés rég kimondott jogához ragaszkodott:

*azt mondja Ő
akit nagyon szeretek
nem méltó hozzám
s nem érdemlik meg
azok és emezek
hát akkor... ég veletek...
ne félj mondom ne félj
nem méltó hozzánk már*

– azok után...
ami megtörtént velünk –
a félelem.

Az *Előkészület az imához* ugyanezt a problémakört ironikus vetületben tárgyalja. Jézus azért kért bocsánatot gyilkosaira, mert „nem tudják, mit cselekszenek”. Nagy Gáspár önmegszólító verse azért biztatja besúgóíért szóló imára önmagát, mert „nagyon is tudták / hogy mit cselekszenek”. Azt is tudja és kibeszéli róluk, hogy később pedig „a szabadság bajnokaiként” kiabáltak, s talán már arra is jogot formáltak, hogy az áldozatuk kérjen tőlük bocsánatot.

Már a *Tudom, nagy nyári délután lesz* verseiben feltűnt az, hogy Nagy Gáspár költészetében egyre erősebb a létfilozófiai érdeklődés. Egyre többször fordul az emberlét végső kérdéseihez. Az *Ezredváltó, sűrű évek* kötetben tovább erősödött ez a tendencia. Bármiről szól a költő, a létezés egésze felől szemléli azt. Ez a bölcséleti irányultság szorosán összefügg a költő transzcendens érzékenységgel és az öregedés élményével, a számvetés belső szükségével. Versvilágában „Isten hatalmas verse / a teremtett Világ” (*Isten költeménye*). Nagy Gáspárnak ambíciója az, hogy a maga dolgát ebbe a teremtett világba illeszkedve végezze, hogy ott legyen az ő grafitpora Isten hatalmas költeményében, „akár csak egyetlen betű hurkában is”. Ez a történelmi jelenlét magának az embernek az érdeke. A világ az ő grafitpora nélkül is „hatalmas / örökkévaló és tökéletes költemény”. Az ember dolga azonban az, hogy a teremtett világ törvényei szerint éljen. Ezért hatja át Nagy Gáspár versvilágát a bibliai jelképek ereje. Ezért kötetében az ezredváltás lelki-szagrális tartalmait emeli ki. „Az egyéni sorsot, a privát létezést, a nemzeti és az általános emberi összetartozás tudatának megerősítésével és megújuló élményével, a bűn és jóvátétel mélyen átélt egzisztenciális gondjával, a megbocsátó szeretet üzenetével, a kegyelem lehetőségének bizonyosságával a létezés értelmessége és méltósága mellett tesz hitet. Poétikai magatartása az őrzés, az óvás, a rend, a béke, a tisztaság értékeit emeli metafizikus, sőt szagrális magasságokba.”¹²

Eppen ez a szagrális igény hozza meg súlyos elmarasztaló ítéleteit a morális gyarlóságok láttán. Az ítélkezést azonban kényszerűségből, etikai belső parancsra teszi. Költői személyiségének sokkal inkább sajátja a világ szagrális lehetőségeinek felkutatása, a megváltás misztériumának a keresése. Ez a belső igény indítja ma is olyan versekre, amelyek a saját születését vonják szagrális fénybe (*Anyámnak, Látok világomra*). A megváltáshitű filozófiai létértelmezés közvetlen példája az Udvardi Erzsébet síófoki tárlatához írt *A fény megérkezik* című verse. A „a fény / a valahonnan valahová utazó örök sugár” jelenti itt az örök reményt, mely az Olajfák hegyén történt áruulás ellenére boldoggá teszi az embert.

Nagy Gáspár versvilágát áthatja a megváltás fényének, a mély hitnek a misztériuma. Ennek az élménynek egyik nagyon szép darabja a kötetben a *Tájkép – téli madárkikötővel*. A vers lírai szituációja a közvetlen szemlélettől távol a bibliai motívumokig. A hatalmas télben, örvénylő hóesésben egy büszke szálfenyőfa hajladozik:

*s magos tetejében
csüngő tobozokból
jégcsap buzalokból*

¹² Papp Endre: Dac és remény. Nagy Gáspár: *Ezredváltó, sűrű évek*. (Száz vers 1998 márciusától – 2003 márciusáig.) Bárka, 2003. 4. 130.

*tűlevél alomból
épült árbockosár
karácsonyi fészek
mintha volna jászol*

A kicsi madárfészket és a betlehemi jászolt kapcsolja össze a költői képzelet. A rideg-hideg világgal szemben a parányi fészek látványa a megváltás misztériumát kapcsolja a képhez. Ennek a csodának szeretne a költő élettávlatot biztosítani. A betlehemi jászol képzelet a veszélyeztetettséget is behozza a versbe. A költői szándék azonban az otthon csodáját szeretné megővni a zord világban. Ezért szólal meg féltő-óvó dikcióban, ezért száll szembe tiltó szavakkal a veszedelemmel:

*angyalok vigyázta
madarak tanyája
éghez közel eső
isteni kikötő
ki ne is vágjátok
el ne csúfítsátok
fejzés heródesek!*

Ez az értékóvó magatartás jellemzi Nagy Gáspár költészetét. S az értékek veszélyeztetettsége, pusztítása, meggyalázása indítja őt kemény szavakra. Költészete a lét értelmének, szakrális ethoszának megnyilatkozása és védelme. Nyomasztó közösségi tapasztalatai mellett mélyen átéli a lét sérülésének és csonkaságának legkülönfélébb stációit (*Apokrif esti mese – hajnalig; Illa berek, ha jön egy szép illanó álom; Hózárat nyitogatam; Amikor vége*). Világszemléletének tengelyében azonban a mostaninál nemesebb emberlét lehetőségébe vetett bizodalom áll. Ez a bizodalom szólal meg a gyakori halál-motívum verseiben is. Éppen az Nagy Gáspár költői világának különleges erőssége, hogy organikussága folytán elhisszük neki azt is, hogy a halállal szemben is szálegyenesen áll. Szereti az életet, sok szépségét, értékét számba veszi, de lélekben arra is felkészült, hogy a RENDEZŐVEL találkozzon. Ebben a magatartásban kikezdetetlen erőforrása a hit. *Jegyzetén szalmaszállal* című versét 1991-ben azzal zárta, hogy „a remény sohasem meghaló, / ha minden utolsó szalmaszál / ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!” Vele volt ez a vers a kilencvenes években, s azt reméli, vele lehet a következőkben is.¹³

¹³ Nagy Gáspár válasza az Új Horizont Sorsunk és jellemünk című körkérdésére. Kortársak kötődéséről, közérzetről, magyar jövőképről. Új Horizont, 2000. 4. 92.